

RAMONA-IONELA TĂNASE

University of Bucharest

**LUMINA CE SE STINGE – THE "LABORATORY" FOR THE MYTHICAL NOVEL
IN MIRCEA ELIADE'S WORKS**

Abstract: The present paper will discuss the role played by the novel „Lumina ce se stinge” in the whole opera content of the writer Mircea Eliade. We are trying to show how the theme of mythical pattern (that the historian of religions Mircea Eliade was preoccupied with) is transferred in the fictional world of his early literature. This type of literature will become very common for the writer in the periode of his exile in France and United States of America. This novel is considered to be the predecessor of the new literary formula developed by Mircea Eliade, a literature that has in his center the myth as the principal way of being and acting in the world.

Keywords: Myths, rituals, re-enacting, new literary formula, hidden pattern.

Lucrarea de față își propune să analizeze unul dintre cele mai „nevizitate” romane ale scriitorului Mircea Eliade: *Lumina ce se stinge*. De fiecare dată când titlul acestui roman este menționat, acesta este asociat cu titulatura de *unul dintre primele romane construite după model joycian* (din punct de vedere al structurii și al tehnicii literare folosite) ale Europei. În studiul de față ne propunem să analizăm acest roman și din perspectiva anticipării formulelor narative și a subiectelor pe care Eliade le va dezvolta în construirea operei sale de natură fantastică (seria de nuvele fantastice) și de natură mitică (*Nouăsprezece trandafiri* și, mai ales, *Noaptea de Sânziene*).

Încă de la început trebuie precizat faptul că romanul *Lumina ce se stinge* a fost scris în 1930-1931 (Eliade se afla în India și începe să scrie acest roman pentru a se elibera de cultura și filosofia indiană, pentru a nu fi asimilat de acestea) și publicat în 1934, cu ceva timp înainte ca Eliade să-și manifeste preocupările pentru crearea unei opere literare care să implice teoriile sale asupra fantasticului și asupra narațiunii mitice (prima operă care poate fi încadrată în sfera fantasticului este romanul *Domnișoara Christina*, roman publicat în 1936). Receptarea în momentul apariției nu a fost una foarte bună, de vină fiind probabil stilul greoi al scriiturii și multitudinea teoriilor condensate în cele aproape 300 de pagini ale romanului. Chiar Eliade admite dificultățile pe care le întâmpină la recitirea romanului: „Ce m-a surprins mai târziu, când am încercat să recitesc și să corectez *Lumina ce se stinge*, a fost artificialitatea și falsa prețiozitate a limbii pe care o folosisem” (Eliade, I, 1991: 200). Autorul afirmă că această artificialitate a limbajului este datorată intenției sale de a scrie „înstrăinat”, „despre oameni străini”: „Nu cred că asta se datora înstrăinării mele, faptului că de un an jumătate nu mai rostisem un singur cuvânt românesc. Era mai degrabă efortul de a scrie «înstrăinat», despre «oameni străini», trăind într-un oraș neidentificabil, putând fi italian, dar cu oameni ca la București, sau din oricare oraș de provincie, românesc sau central european” (Eliade, *ibidem*). Trebuie, de asemenea, menționat faptul că în niciun loc al prozei lui Eliade nu este menționat numele orașului în care are loc acțiunea romanului. Singurele nume de locuri care apar menționate în *Lumina ce se stinge* sunt cele ale orașelor personajele au locuit, călătorit sau studiat în trecut, niciodată nefiind *numit* locul în care personajele se desfășoară în prezent.

După cum remarca Eugen Simion în lucrarea *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, în acest roman „apar în forme incipiente câteva din temele de mai târziu din narațiunile mitice: practica unor rituri de tip magic, programarea destinului individual printr-o operație de același ordin (cazul Haruni), în fine, încercarea de a explica istoria profană (modernă) a omenirii prin întâmplări petrecute într-un timp mitic etc” (Simion, 2011: 105).

În romanul *Lumina ce se stinge* descoperim concepțiile istoricului religiilor despre *mituri, rituri* și rolul acestora în societatea modernă. După cum este știut, modul lui Mircea Eliade de a se raporta la religie și la mit (ca chintesență a acesteia) reprezintă una dintre marile schimbări de perspectivă ale secolului XX în acest domeniu. Mulți dintre comentarii opereii sale științifice au asociat acest tip de raportare la religie și mit filosofiei lui Nietzsche și Hegel. În lucrarea sa monografică dedicată maestrului său, Ioan Petru Culianu (lucrarea *Mircea Eliade*) subliniază rolul pe care gândirea lui Eliade (pe care o delimitează de cea a lui Nietzsche, Hegel sau Jung) l-a jucat în dezvoltarea atât a domeniului istoriei religiilor, cât și a filosofiei secolului trecut în general (Culianu, 1991).

După cum afirmam în debutul acestui studiu, romanul *Lumina ce se stinge* nu reprezintă una dintre cele mai bine scrise opere ale scriitorului român, dar ceea ce este interesant de urmărit este modalitatea în care acesta este construit (aici incluzând tehnicile literare folosite) și subiectul pe care acesta îl dezvoltă (demonismul și reiterarea mitului). De asemenea, nici personajele nu sunt foarte bine conturate, ele fiind niște recipiente care poartă și enunță anumite filosofii necesare demonstrării tezei romanului. Personajele nu sunt credibile, dar ceea ce interesează mai presus de forma și de verosimilitatea lor este mesajul pe care acestea îl poartă. De altfel, toată literatura lui Eliade este impregnată de personaje-idei, personaje-filosofii.

Acest roman poate fi considerat punctul de plecare în ceea ce privește modalitatea de construire a opereii literare a savantului român. Din acest roman se desprind cele două mari ramuri ale literaturii lui Eliade: literatura experiențialistă și cea fantastică și mitică. În romanul supus analizei întâlnim forma incipientă a tuturor teoriilor pe care Eliade le va dezvolta mai târziu în prozele sale. Avem pe de-o parte teoriile asupra implicării omului în istorie, teoriile privind fapta și schimbările pe care le poți opera făptuind. Pe de cealaltă parte avem tipare de personaje care vor popula literatura lui Eliade de mai târziu (de exemplu, Manoil este genul *huliganului* pe care Eliade îl va dezvolta în romanele *Întoarcerea din Rai* și *Huliganii*, în special personajul Petru Anicet, eroul celui de-al doilea roman menționat). Manoil este varianta inițiată în rituri magice a amoralului Petru. Și lista similitudinilor dintre personajele operelor lui Eliade nu se încheie aici. După cum afirmam mai sus, în *Lumina ce se stinge* putem descoperi nucleele gândirii lui Mircea Eliade, dar și mulajele folosite în construirea personajelor sale.

Preocuparea științifică pentru camuflarea sacrului în lume (cu variantele sale irecognoscibilitatea miracolului, hierofanie, *coincidentia oppositorum*), preocupare care predomină în operele sale de istoria religiilor, este transpusă încă de acum în plan literar. Mai târziu, în literatură accentul se va muta de pe real pe fantastic și mitic, personajele literaturii sale începând să caute și să prefere *illo tempore* realității istorice. Romanul *Nuntă în cer* este considerat a fi primul roman în care personajele lui Eliade încearcă să se refugieze în *illo tempore*. Merită a fi menționat faptul că acest roman nu constituie prima tentativă de „evadare” în *illo tempore* pe care Eliade o încearcă în literatura sa: *Lumina ce se stinge* poate fi considerat un precursor în ceea ce privește teoriile asupra acestei evadări și retrageri din fața istoriei. Doar că personajele acestui roman nu se refugiază asemeni personajelor prozeii mitice de mai târziu în *illo tempore*, ci încearcă să recreeze momentul inițial prin intermediul ritului, operând astfel schimbarea momentului prezent. Manoil și, de asemenea, maestrul acestuia, Haruni sunt cele două personaje care joacă rolul personajelor inițiate care au capacitatea de a schimba viața celorlalți prin recurgerea la tehnici mistice și prin instaurarea

unei noi realități în care personajele fizice își pierd atributele reale. Între aceste două personaje și Doctorul (prototipul ispititorului) din *Isabel și Apele Diavolului* se pot găsi, de asemenea, foarte multe similitudini. Personajul-narator din *Isabel* simte o nevoie instinctivă de a distruge regulile, ordinea, mulțumirea (care pentru el este echivalentă cu mediocritatea-Doctorul fiind obsedat de spaima de a nu fi mediocru). Și visul unei nopți de vară pe care Eliade îl inserează în romanul *Isabel și apele diavolului* se apropie de ceea ce denumim proza mitică a lui Eliade. Bineînțeles că apogeul acestui tip de literatură este atins de Eliade o dată cu scrierea romanului *Noaptea de Sânziene*.

Dar, cei doi ispititori din *Lumina ce se stinge* încearcă să schimbe întreaga lume prin recrearea ritualică a momentului inițial: „Dar toate acestea ce sunt altceva decât izbucniri sau consecințe ale acestui act prim, necauzat, al unui erou, al unui om care și-a făcut pofta inimii liber și deplin?”. Manoil și Haruni sunt adepții filosofiei potrivit căreia prin intermediul corpului uman poți transcende, poți ajunge la divinitate și poți recrea și schimba locul omului în lume: „Pentru că, deși s-au scris atâtea asupra «misterului», nu e decât o simplă experiență, curajoasă și explozivă, desigur, dar nimic ocult, nici misterios. Un rit, aceasta a fost. Un rit prin care se divinizează, se «fixează» funcțiunea cea mai incertă a speței, sexul.[...] A stăpâni funcțiunea nu prin asceză, ci prin calmă, concentrată transcendere.” Prin rit, Manoil încearcă să se sustragă șirului de consecințe provocate de făptuirea actului primordial.

Cesare (personajul central al romanului), pe de cealaltă parte, nu caută *illo tempore* pentru a se refugia și nici pentru a modifica istoria prin retrăirea momentului inițial. El nu caută *illo tempore*, ci caută și se refugiază în timpul trăit (el este un arhivar care descoperă și studiază documente vechi), fără însă a încerca să-l modifice. El este promotorul ideii că viața îți este dată și trebuie s-o trăiești așa cum îți este ea dată, fără a încerca să schimbi ceva. Cesare consideră că omul nu are voie în niciun fel să modifice traiectoria deja trasată a existenței. Omul trebuie să-și urmeze traseul, nu să deturneze de la el.

Astfel, Cesare își ratează de două ori inițierea: o dată în momentul în care refuză propunerea colegului său Haruni de a participa împreună la ritualul tantric menit să opereze schimbarea și a doua oară în momentul în care o salvează pe Melania din incendiul izbucnit în timpul ritualului la care participau cei trei (Manoil, Melania și Dr. Weinrich). Cesare este neinițiat și de aceea nu poate să vadă și să audă ceea ce cei trei mistici fac în camera alăturată celei în care el lucrează la descifrarea manuscrisului. Prin salvarea Melaniei el întrerupe efectul ritualului și se autocondamnă astfel la neînțelegere, uitare și orbire. Dar, în același timp, o schimbare s-a operat în ceea ce-l privește pe bibliotecar: faptul pe care acum nu-l poate înțelege i-a schimbat coordonatele. După accident, nu mai este sigur că viața de orb i-a fost dată, modificarea neproducându-se din cauza lui. Se trezește deodată pus în fața unui fapt împlinit: este considerat a fi eroul care a salvat-o pe tânăra Melania, este invitat să participe la tot felul de cine festive, i se țin discursuri omagiatoare, îi este găsit un nou serviciu în Capitală. Dar, cu toate acestea, Cesare rămâne un om căruia i-a fost furată filosofia. Incendiul operează o schimbare în ceea ce-l privește și acesta nu știe cum să se mai raporteze la propriul eu și la propria filosofie a rezistenței în fața vieții. El nu înțelege ce s-a întâmplat cu viața lui, se vede dintr-o dată fără filosofia care-l ajutase până acum să reziste și să-și continue cu curaj existența (pentru el actul suprem de curaj era acela de a rezista existenței date, de a rezista tentației de refugiere sau de devenire). Și deodată se trezește încercând să descopere adevărul, încercând să înțeleagă ceea ce s-a întâmplat în noaptea incendiului, încercând să descifreze misterul care l-a orbit (atât din punct de vedere fizic, cât și simbolic). Drama acestui personaj este cu atât mai mare cu cât încă din debutul romanului ne este dezvăluit faptul că Cesare refuza să gândească și să simtă, el era aproape un ascet. În singurele momente în care acesta își propunea să gândească el desfășura un adevărat ritual: își fixa privirea asupra unei plante sau a naturii în general și atunci șirul gândurilor se relua. Dar o dată cu pierderea vederii, acesta realizează că și-a pierdut și capacitatea de a mai putea gândi și pentru prima dată-n

viața lui programată spaima îl cuprindea: „Îi lipsea ceva, simțea vidul, simțea nesiguranța pașilor lui și începea să se teamă, să se scuture. Va înnebuni?”. Cu toate că-și recapată pentru scurt timp vederea (medicii susțin că într-un an-doi o să orbească din nou), el este mai „orb” ca niciodată: „Ce va vedea, ce va înțelege- când n-a putut vedea singurul fapt care i-a însemnat viața și i-a venit moartea și nu l-a înțeles nici până acum?”. Puteam chiar afirma că Cesare era orb dinainte de a orbi în urma accidentului: el refuză să vadă de fiecare dată căile ce i se deschid. Umblă confuz prin propria viață, nemaigăsindu-și echilibrul și nici justificările. După cum mărturisește Eliade în *Memorii*, „centrul de gravitate, așa cum mi se va revela mai târziu, când voi scrie partea a II-a, se afla altundeva: era patosul unei existențe transformate radical în urma aceluși «fapt» incomprehensibil- ritualul orgiastic și incendiul- și totuși rămânând, în fond, o existență ne semnificativă, artificială, chiar în iminența orbirii” (Eliade, I, 1991: 200). În timp ce-n viața reală este pe cale de a orbi definitiv (fiind trasformat de către jurnaliști într-un adevărat personaj shakesperian, drama și eroismul său fiind subiectele preferate ale tuturor ziarelor începând din momentul incendiului), în viața mitică el este deja orb. El a refuzat până acum toate modalitățile de inițiere și mântuire care i-au fost oferite. Putem observa că Cesare este înconjurat în mare parte doar de personaje ale căror nume încep cu litera „M”, ceea ce la nivel simbolic poate însemna că aceste personaje pot avea rolul de a-l mântui, el având posibilitatea să se salveze acceptând una din căile propuse de acestea: Manoil îi oferă mântuirea prin reiterarea ritualului, prin retrăirea mitului, Marta- prin iubirea ideatică pe care și-o construiește și proiectează, Melania- prin recunoștința salvării de la arderea în păcat, Maura- prin oferirea unei posibilități de a-și trăi viața social. De asemenea, el are posibilitatea de a lucra în biblioteca ducelui Emmanuele (forma în limba italiană a lui Manuel- deci tot un agent al mântuirii), dar Cesare le ratează pe toate din cauza orbirii și auto-orbirii.

Și astfel, ratând rând pe rând toate șansele care îi sunt oferite (de remarcat este faptul că până la urmă el rămâne cât de cât fidel filosofiei sale de a nu opera nicio schimbare asupra vieții sale, el se lasă în continuare trăit de orbire), Cesare începe să se alieneze în planul fizic, viața sa desfășurându-se mai mult în planul mitic. Cesare nu mai este capabil să facă nicio diferență între cele două planuri, nu mai știe ce este real și ce nu, nu mai știe dacă ceea ce-a văzut chiar este adevărat sau doar și-a imaginat. Cert este faptul că Cesare se lasă purtat de cele două lumi, se lasă trăit de toți oamenii din jurul său, neavând niciodată curajul de a duce până la capăt vreuna dintre hotărârile luate pe parcurs.

Tot în plan mitic se produce și sinuciderea lui Manoil, dublul său malefic și inițiat. Trebuie subliniat faptul că după ce Manoil moare (în prealabil acesta încearcă să-l ispitească pe Cesare să se sinucidă), Cesare devine capabil să-și asume moartea acestuia, luând sinuciderea fratelui Abel ca pe o crimă proprie. Inițiatul este ucis de cel care refuză să se inițieze.

Ideea omului nou, a „eroului” care poate veni și opera schimbării apare și în publicistica lui Eliade din această perioadă, dar și de mai târziu (atât în *Profetism românesc*, cât și în *Oceanografie și Împotriva deznădejdiei* putem găsi numeroase articole în care Eliade dezvoltă aceste teorii ale omului care are menirea de a-și lăsa amprenta și contribuția asupra lumii în care trăiește). Eliade este obsedat de dezvoltarea acestei teorii: a omului nou care trebuie să apară și să schimbe ordinea prestabilită a acestei lumi care începe să se descompună. Eliade crede în apariția Omului care să păstreze atributele omului mitic și care să nu se lase condus de spiritul timpului, ci să se păstreze în eternitatea mitului, în *illo tempore*, de acolo putându-și controla propriul destinul, dar și destinul umanității.

Romanul *Lumina ce se stinge* este interesant în ceea ce privește elementele mitice care apar în structura lui, el constituind un preambul a ceea ce va deveni mai târziu cunoscut sub numele de roman mitic. De asemenea, trebuie adăugat că în acest roman putem descoperi foarte multe referințe la mituri, personaje mitice, modalități de trăire a mitului, dar și referințe

culturale și din domeniul istoriei religiilor: Cesare descoperă manuscrisul lui Johannes Scholasticus (patriarh al Bisericii Ortodoxe) și lucrează la descifrarea lui, Manoil vrea să refacă un ritual tantric, George face teorii ale sapphismului, dublul Cain și Abel și lista poate continua.

De asemenea, nici referințele literare nu lipsesc din acest roman: chiar titlul romanului traduce titlul romanului lui Rudyard Kipling, *The Light That Failed*, publicat în 1891 și al cărui personaj principal este un pictor care orbește. Dar găsim și referiri la Gide sau Oscar Wilde. Personajul Marta este cea care își trăiește existența prin intermediul cărților și-i oferă și lui Cesare posibilitatea de a face parte dintr-un scenariu pe care ea l-a creat: vrea să fie cea care are grijă de „erou”, asemeni personajelor din romanele pe care le citește. Marta este avidă de experiențe, de trăiri, dar drama ei este aceea de a nu putea niciodată să trăiască ceea ce-și imaginează. Marta rămâne blocată la mijlocul drumului dintre literatură și viață.

Noutatea și valoarea acestui roman al lui Mircea Eliade nu rezidă în stilul scriiturii, în estetica lui sau în narațiunea propriu-zisă. Valoarea acestei proze constă în formulele noi pe care el le introduce în peisajul literaturii românești. Structura acestui roman este cea care merită analizată și pusă în valoare.

Inovator este și modul în care autorul român folosește tehnica monologului interior (această tehnică va fi utilizată în mod constant în romanele sale experiențialiste). Eliade se folosește de artifiциul monologului interior pentru a putea descrie mai bine cele două planuri ale existenței personajelor sale: cel fizic, real și cel mitic (sau ideatic) în care acestea se proiectează. Cu ajutorul monologului interior personajele își trădează adevăratele gânduri, dar și cele mai ascunse temeri. De asemenea, Eliade folosește ceea ce Dumitru Micu numește „*dublarea solilocviului*” pentru a descrie artifiциul pe care scriitorul român îl folosește în romanul *Întoarcerea din Rai* (Micu, 2003: 81). Această tehnică constă în dublarea unui dialog între personaje cu monologurile fiecăruia dintre acestea. Astfel, într-o singură secvență dialogată dublată de monologurile interioare, aflăm adevăratele gânduri și justificări ale celor care participă la dialog. Încă o dată putem observa că începând cu *Lumina ce se stinge* Eliade descoperă și folosește procedee care vor fi utilizate din ce în ce mai mult în literatura sa.

Un alt element inovator în opera lui Eliade este folosirea unui *lector in fabula*, rolul acestuia fiind jucat de către cei trei călători din tren, care-l însoțesc pe Cesare în drumul spre mare și care comentează evenimentul incendiului din biblioteca ducelui Emmanuele, încercând să ofere o explicație asupra a ceea ce s-a întâmplat. Rolul acestora este acela de a oferi o eventuală interpretare a ceea ce se întâmplă până atunci în roman, ei având un rol decodificator.

După cum afirmam în debutul acestui studiu, Eliade scrie acest roman pentru a încerca să se elibereze de India. Dar, așa cum putem observa după ce terminăm de citit romanul și închidem cartea, Eliade folosește în ea multe dintre simbolurile și modalitățile de raportare ale culturii și filosofiei indiene la modul de a trăi istoria și religiozitatea, el face un melanj între modurile de a fi și a exista a culturilor din care provine și pe care le studiază.

În acest roman nu este vorba de mistica populară sau folclorică, așa cum are să ne obișnuiască Eliade o dată cu începerea ciclului de nuvele fantastice sau a romanelor mitice, ci este vorba despre inițierea în misticism, inițiere pe care Cesare crede că o ratează până în momentul morții lui Manoil, moment în care i se relevează toate sensurile experienței trăite în seara incendiului din bibliotecă. Acest roman este construit sub semnul dublului: dublu sacrificiu al lui Cesare (orbirea fizică și neînțelegerea faptului care i-a modificat traectoria), dubla salvare a Melaniei (fizică- din incendiu și spirituală- din focurile iadului), dublarea dialogului prin monologurile interioare lămuritoare, Manoil ca dublu al lui Cesare (Cain și Abel) și seria „dublurilor” pot continua. Toate personajele romanului au o existență duală, transgresează dintr-o parte în alta, dar nu fără urmări.

Acest roman trebuie a fi privit ca un laborator în care laborantul amestecă diverse substanțe, combină diferite tehnici și pune la dispoziția spectatorului întreaga gamă de elemente pe care le posedă. Abia mai târziu laborantul capătă experiența de a scoate pe rând și a pune în valoare doar un anumit element. *Lumina ce se stinge* este un laborator, este un experiment ale cărui rezultate vor fi punctul de plecare spre alte experimente mai reușite. Și tocmai de aceea trebuie recunoscută valoarea acestui experiment, trebuie recunoscut primatul și posibilitățile de dezvoltare ale acestuia.

Bibliografie:

Culianu, Ioan, Petru, *Mircea Eliade*, Traducere de Florin Chirițescu și Dan Petrescu, Postfață de Sorin Antohi, Editura Nemira, București, 1995.

Eliade, Mircea, *Fragmentarium*, Editura Humanitas, București, 1994.

Eliade, Mircea, *Împotriva deznădejdii: publicistica exilului*, Ediție îngrijită de Mircea Handoca, Prefață de Monica Spiridon, Editura Humanitas, București, 1992.

Eliade, Mircea, *Lumina ce se stinge*, Editura Humanitas, București, 2003.

Eliade, Mircea, *Memorii*, vol. I-II, Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Mircea Handoca, Editura Humanitas, București, 1991.

Eliade, Mircea, *Oceanografie*, Editura Humanitas, București, 2003.

Eliade, Mircea, *Profetism românesc. Itinerariu spiritual. Scrisori către un provincial. Destinul culturii românești*, volumul I, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.

Eliade, Mircea, *Profetism românesc. România în eternitate*, volumul II, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.

Micu, Dumitru, *Mircea Eliade. Viața ca operă. Opera ca viață*, Editura Constelații, București, 2003.

Simion, Eugen, *Mircea Eliade. Nodurile și semnele prozei*, Editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2011.

Țurcanu, Florin, *Mircea Eliade, prizonierul istoriei*, Traducere din franceză: Monica Anghel și Dragoș Dodu, cu o prefață de Zoe Petre, Editura Humanitas, București, 2005.

Această lucrare a fost realizată în cadrul proiectului "Cultura română și modele culturale europene: cercetare, sincronizare, durabilitate", cofinanțat de Uniunea Europeană și Guvernul României din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, contractul de finanțare nr. POSDRU/159/1.5/S/136077